

але і рознымі з'явамі бібліятэчна-бібліяграфічнага абслугоўвання, з'яўляецца адным з асноўных фактараў, што ўплываюць на эфектыўнасць ДБАБ чытача. Таму гэтая работа павінна весціся сістэматычна, бесперапынна, з выкарыстаннем усіх формаў прапаганды бібліятэчна-бібліяграфічных ведаў і, самае галоўнае, у цеснай інтэграцыі са школай, навучальнай установай.

Рыхлова В.А.,
аспірантка кафедры
беларускай мовы і літаратуры

ПРАБЛЕМЫ ДВУХМОЎЯ Ў ЧЫТАЦКАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВА ЎМОВАХ СУВЕРЭНІТЭТУ РЭСПУБЛІКІ

Сучасны перыяд абуджэння нацыянальнай самасвядомасці звязаны з набыццём рэспублікай свайго суверэнітэту. Рэспубліка Беларусь перажывае даволі складаны перыяд сацыяльна-эканамічнага, грамадска-палітычнага і нацыянальна-культурнага развіцця. У дым нацыянальнай самасвядомасці знаходзіць адлюстраванне ў адносінах да роднай мовы. У грамадстве вырасла разуменне таго, што родная мова цесна звязана з нацыянальнай гісторыяй і культурай і іх заняўбанне вядзе да духоўнага збаднення нацыі і да яе знікнення. Адначасова на працягу апошніх гадоў у рэспубліцы ўзніклі і пачалі дзейнічаць шматлікія грамадскія арганізацыі, аб'яднанні і таварыствы розных нацыянальных супольнасцей (рускіх, украінцаў, палякаў, татар і інш.).

У такіх умовах істотна павялічваецца важнасць захавання стабільнасці і бесканфліктнасці ў сферы ўзаемаадносін паміж прадстаўнікамі ўсіх нацыянальных супольнасцей, без чаго практычна немагчымае дынамічнае развіццё поліэтнічнай рэспублікі. Поліэтнічнасць — адна з неабходных умоў стварэння глебы для двухмоўя. Разам з іншымі фактарамі: нацыянальнай палітыкай дзяржавы,

вялікім прытокам іншамоўных, асабліва рускіх, спецыялістаў, якія дапамагалі аднаўляць разбураную ў час Вялікай Айчыннай вайны народную гаспадарку рэспублікі, — яна, безумоўна, спрыяльна ўплывае на развіццё двухмоўя з прыярытэтам рускай мовы. У выніку гэтага не магло не ўзнікнуць шэрага праблем, звязаных з моўным працэсам у рэспубліцы, у тым ліку выбару мовы чытацкай дзейнасці. Двухмоўе — комплексная навуковая праблема, і яе даследаванне прадугледжвае выкарыстанне шэрага навук, такіх як псіхалогія, літаратуразнаўства, лінгвістыка, сацыялогія і інш. Яна непасрэдна звязана з даследаваннем асаблівасцей народнай творчасці, традыцый, беражлівых адносін да культурна-духоўнай спадчыны (А.А.Грымаць, Л.М.Лыч, А.І.Мальдзіс і інш.). Даследаванні па агульных праблемах тэорыі нацыі і нацыянальных адносін (Л.М.Лыч, В.А.Санееў, К.Н.Хабібулін), сацыялогіі нацыянальных зносін (Л.М.Дробіжава, У.І.Спіранскі і інш.) маюць таксама непасрэднае дачыненне да вывучэння праблемы двухмоўя. Значны ўклад у даследаванне комплексу этнамоўных праблем унеслі Т.А.Аўрорын, А.Г.Агаеў, С.А.Аруцюнаў, З.М.Верашчагін, К.Х.Ханазараў, М.Т.Ісаеў. Моўныя аспекты ў той ці іншай ступені разглядаюцца А.Г.Жураўскім, А.М.Булыкам, Э.Р.Сабаленка, Р.Г.Каспяровічам, Т.У.Чыквіным і інш. Інтэнсіўнае вывучэнне этнамоўных працэсаў і іх састаўной часткі — двухмоўя — разгарнулася ў канцы 60—70-х гадах. У этнасацыялагічным аспекце двухмоўя і этнамоўя працэсы ў цэлым плённа вывучае М.Н.Губгала, у сацыялінгвістычным аспекце яго даследуюць Т.Ф.Протчанка, А.І.Халмагораў, Л.Б.Нікольскі, Ю.Д.Дэшэрыеў. У фундаментальных даследаваннях апошняга вызначаны ўмовы і прычыны ўзнікнення двухмоўя, класіфікацыя яго тыпаў, вылучаны асновы моўных змен.

Але, нягледзячы на гэта, адчуваецца нераспрацаванасць комплексу праблем, звязаных з існаваннем устойлівага двухмоўя. Да адной з іх належыць выбар мовы чытацкага асяроддзя. Асабліва красамоўна аб гэтым сведчаць

прыхільнасці чытачоў бібліятэк розных тыпаў. Намі было праведзена анкетаванне сярод маладых чытачоў сельскіх бібліятэк. Гэтая катэгорыя чытачоў была абрана не выпадкова. З гісторыі этнамоўных працэсаў у Беларусі вядома, што на ўсіх этапах развіцця беларускай мовы сельскія жыхары заўсёды з'яўляліся яе носьбітамі і захавальнікамі. Бывалі і крытычныя моманты ў гісторыі Беларусі, калі сяляне заставаліся адзінай катэгорыяй насельніцтва, якая карысталася роднай мовай.

Мэта нашага даследавання — выяўленне запатрабаванняў адносна беларускай мастацкай літаратуры чытачоў сельскіх бібліятэк, якія належыць да адной дэмаграфічнай групы. У змястоўным плане яно арыентавана на атрыманне інфармацыйных звестак па наступных пытаннях: 1) даныя аб мове чытання; 2) арыентацыя чытачоў у беларускай мастацкай літаратуры; 3) адзнака фонду беларускай мастацкай літаратуры, якой карыстаюцца чытачы.

У сваіх моўных прыхільнасцях чытачы-рэспандэнты падзяліліся на тры часткі. Не аддаючы перавагі той ці іншай мове, чытае мастацкую літаратуру трэцяя частка апытаных. З агульнай колькасці рэспандэнтаў 13 % чытаюць пераважна на беларускай мове. Зразумела, большая частка аддае перавагу мове рускай. Самым папулярным часопісам у моладзі з'яўляецца “Нёман”. Перавагу над іншымі ён атрымаў не толькі таму, што ў ім змяшчаюцца шмат цікавых матэрыялаў па гісторыі і культуры, навінкі беларускай літаратуры, чым таксама не бедныя “Полымя” і “Маладосць”, а і ў першую чаргу, таму, што ён друкуецца на рускай мове.

Аналіз праведзенага анкетавання высветліў, што 6 % рэспандэнтаў наогул не валодаюць беларускай мовай. Гэты паказчык характарызуе адмоўны бок двухмоўя, пры якім уплыў другой мовы на родную вядзе да моўных змен. Як вынік гэтага, беларусы не ведаюць роднай мовы. Тым больш што, як ужо надкрэслівалася, адметнай асаблівасцю анкетаванай дэмаграфічнай групы з'яўляецца нараджэнне

і жыщцё ў вёсцы, дзе ўсе звенні інфраструктуры грамадскай супольнасці — сям'я, школа, установы культуры і іншыя сацыяльныя інстытуты — максімальна набліжаны да нацыянальнага асяродку.

Але, як бачым, і тут не пазбегнулі нацыянальнага нігілізму, карані якога зыходзяць глыбока ў гісторыю моўнага будаўніцтва ў нашым грамадстве. Адметны ў гэтым плане і не такі ўжо далёкі савецкі час, калі пры ўсіх станоўчых баках выкарыстання рускай мовы праводзілася палітыка ўтварэння новай нацыі — савецкага народа — з уніфікацыяй нацыянальнай і духоўнай спадчыны, аб'яднанага адной мовай міжнацыянальных зносін — рускай.

Што тычыцца адказаў на пытанні, якія характарызуюць арыентацыю рэспандэнтаў у беларускай мастацкай літаратуры, пры іх аналізе было вызначана кола найбольш вядомых і чытаемых беларускіх аўтараў. Рэспандэнты ў сваёй большасці назвалі В. Быкава, І. Мележа, І. Шамякіна, А. Адамовіча, творы якіх вывучаюць у рамках школьнай праграмы. Малавядомым пластом беларускай літаратуры для іх пакуль што (спадзяёмся, часова) застаецца творчасць беларускіх пісьменнікаў перыяду беларусізацыі — 20—30-х гадоў, якія былі рэпрэсаваны, а іх творы забаронены. Нязначную колькасць рэспандэнтаў цікавяць праблемныя творы А. Дударова “Парог”, “Вечар”, В. Казько “Выратуй і памілуй нас, чорны бусел”, “Неруш”, “Хроніка дзетдомаўскага саду”, А. Жука “Асеннія халады”, “На дзорнай сцяжыне”, “Паўстанак вяртаня”, “Паляванне на апошняга жураўля”, Я. Брыля “На сцежцы — дзеці”, “Золак, убачаны здалёк” і інш. Не вызначыліся аматары беларускай паэзіі. Але гэта ўжо праблема, здаецца, не толькі беларускай літаратуры, але жанру наогул, незалежна ад мовы.

У тэматычных прыхільнасцях чытачоў вызначалася тэма Вялікай Айчыннай вайны. Зразумела, гэтая тэма ў беларускай літаратуры найбольш распаўсюджаная і разнапланавая, бо вайна стала часткай жыцця многіх

выдатных беларускіх аўтараў. Выяўленню сутнасці чалавека, яго духоўнага патэнцыялу, маральных магчымасцей ва ўмовах вайны прысвечаны творы В. Быкава, А. Адамовіча, І. Пташнікава, І. Шамякіна, В. Казько, іншых пісьменнікаў. Але ў творах беларускай літаратуры знайшлі сваё адлюстраванне шмат розных праблем і тэм. Гэта тэма дружбы і кахання ў творах А. Савіцкага “Толькі аднойчы”, “І нічога ўзамен”, У. Караткевіча “Нельга забыць”, В. Адамчыка “Млечны шлях”, “Ліпавы цвет”, А. Жука “Не забывай мяне”, І. Шамякіна “Непаўторная вясна”.

Займаецца беларуская літаратура і даследаваннем духоўнай сутнасці сучасніка ў штодзённых і бытавых абставінах. Яно знайшло сваё месца ў творчасці Б. Сачанкі, Я. Сіпакова, А. Кудраўца, В. Гігевіча, Г. Далідовіча і многіх іншых. Асобна можна назваць раман І. Пташнікава “Алімпіяда”, апавесць А. Кудраўца “Радаўніца” і яго раман “Сачыненне на вольную тэму”. Усім ім уласцівая ўвага да зямных клопатаў і перажыванняў, турбот простага чалавека, праз якія аўтары паказваюць яго духоўны свет.

Пасля тэмы Вялікай Айчыннай вайны другое месца па чытацкіх прыхільнасцях займае гістарычны жанр. Сярод апытаных чытачоў ім захапляецца трэцяя іх частка. Але камплектаванне фондаў сельскіх бібліятэк творамі беларускіх аўтараў, якія пішуць у гэтым жанры, знаходзіцца на недавальняючым узроўні. Галоўны недахоп такіх бібліятэк — невялікая экзэмплярнасць іх, што, у сваю чаргу, з’яўляецца вынікам дрэннага матэрыяльнага становішча бібліятэк на сучасным этапе.

Наогул у арыентацыі чытачоў у беларускай мастацкай літаратуры прасочваецца традыцыйны падыход, цесна звязаны з вывучэннем яе ў рамках школьнай праграмы. Але адметнай робіцца і ўзрослая сярод моладзі цікавасць да нацыянальнай культуры і гісторыі. Так, 30 % рэспандэнтаў звяртаюцца да твораў беларускай літаратуры з мэтай паглыбіць і пашырыць свае веды аб ёй, 25 % робяць тое ж у навучальных мэтах. Пры знаёмстве з навінамі літаратуры цікавасць менавіта да твораў на роднай мове ўзнікае

ў 28 % апытаных. Зыходзячы з гэтага, бібліятэкарам можна даць толькі адну парадку: усімі сродкамі падтрымліваць і паглыбляць гэтую цікавасць, садзейнічаць пашырэнню кола чытацкіх інтарэсаў у адносінах да беларускай мастацкай літаратуры і наогул да літаратуры на беларускай мове. Трэба надаваць гэтаму напрамку ў рабоце бібліятэк максімальную ўвагу, тым больш што па рэкамендацыі бібліятэкара звяртаюцца да беларускай літаратуры толькі 12% чытачоў і амаль столькі ж (11%) звяртаюцца да яе выпадкова.

Задаволены падборам твораў беларускай літаратуры ў фондах сельскіх бібліятэк 80 % рэспандэнтаў. Але, на нашу думку, гэты паказчык не сведчыць аб рэальным становішчы. Па-першае, у асноўным такія адказы не абгрунтаваны, і магчыма, што гэтая адзнака — вынік адсутнасці сапраўднай цікавасці да беларускай літаратуры. Тыя ж, каго падбор не задавальняе, указалі на недахоп у фондзе твораў беларускіх пісьменнікаў, асабліва навінак беларускай літаратуры, літаратуры для самаадукацыі, паглыбленага вывучэння беларускай мовы. Такі крытычны погляд у многім адпавядае сучаснаму стану фондаў сельскіх бібліятэк.

Падсумоўваючы вынікі чытацкай дзейнасці маладых сельскіх чытачоў, нельга не адзначыць, што моўныя працэсы ў гарадах і сельскіх мясцовасцях маюць свае адрозненні. Сельскія жыхары паўсюдна вылучаюцца больш устойлівым захаваннем этнакультурных, у тым ліку моўных, традыцый у параўнанні з гарадскімі. Беларуская мова ў сельскай мясцовасці працягвае захоўвацца як асноўны сродак зносін. Але функцыянуе яна ў гэтым асяродку больш на сямейна-бытавым узроўні. У сацыяльна-прафесійнай сферы, як і ва ўсёй рэспубліцы, больш ужываецца руская мова. Беларуская вёска таксама не пазбегнула ўплыву і хібаў моўнай палітыкі ў часы застою.

Разглядаючы гэтае пытанне, трэба ўлічваць абмежаванасць магчымасцей павышэння агульнага культурнага ўзроўню, самаадукацыі, меншую аператыўнасць інфар-

мацыйна-камунікатыўных зносін. Усё гэта пакінула адбітак на развіцці духоўнай культуры жыхароў вёскі. Гэта тычыцца і чытацкіх прыхільнасцей сельскай моладзі. Веданне беларускай літаратуры ў рамках школьнай праграмы і абмежаванае магчымасцямі сельскай бібліятэкі нараджэнне цікавасці да сваёй гістарычнай культурнай спадчыны — вось кароткае апісанне існуючых сярод сельскай моладзі адносін да беларускай літаратуры.

У грамадстве ў апошнія дзесяцігоддзе вызначылася новая тэндэнцыя ў адносінах да роднай мовы. Нацыянальная самасвядомасць — гэта суб'ектыўны фактар, на які абапіраецца актывізацыя беларускай мовы. Аб'ектыўная сітуацыя пакуль што не патрабуе пашырэння сферы яе выкарыстання. Адсюль вынікае залежнасць ад узроўню самасвядомасці і разумення значнасці роднай мовы.

Фарміраванне этнамоўных асаблівасцей грамадзяніна адбываецца галоўным чынам у сям'і і школе. Удзел сельскіх бібліятэк у такім фарміраванні не павінен мець разовага характару, з'яўляцца выпадковасцю. Школе належыць выдучая роля ў авалоданні літаратурнымі нормаў мовы, у выхаванні свядомага стаўлення да яе. Але і бібліятэкі не могуць стаяць убаку ад гэтага працэсу, каардынуючы сваю працу са школай, заснаваць сваю дзейнасць у адпаведнасці з іх функцыямі пошуку, зберажэння і адраджэння нацыянальнай спадчыны, падрыхтоўкі насельніцтва да яе ўспрымання.

Характэрная для беларускай культуры “маятнікавасць” развіцця (з перыядамі спадаў і ўзлётаў) з набыццём Рэспублікай Беларусь суверэнiтэту больш стабільны шлях этнамоўных працэсаў атрымала ў сувязі з дзяржаўнай падтрымкай. Вынікі ўздзеяння нацыянальнай самасвядомасці на моўнае жыццё ў рэспубліцы могуць спрыяць масаваму рэальнаму функцыянаванню беларускай мовы і стварэнню базы для яе стабільнага становішча ў далейшым.

Нельга не адзначыць універсальнай ролі рускай мовы, якую тая адыгрывае на сённяшні дзень. Без яе пакуль што

не можа абысціся ні адна нацыянальная супольнасць. Веданне рускай мовы пашырае доступ да дасягненняў айчыннай і сусветнай культур, да навукі, тэхнікі і інш. Вялікія маштабы ўзаемадзеяння моў у літаратуры, народнай адукацыі. Асноўная частка патрэбнай інфармацыі трансліруецца ў межах рэспублікі менавіта на гэтай мове, як і асноўная маса крыніц інфармацыі: кніг, часопісаў і інш. Бібліятэкі як інфармацыйныя цэнтры выкарыстоўваюць для забеспячэння поўнай інфармацыяй усе магчымыя крыніцы. Зразумела, што ў гэтым напрамку іх працы адметнай будзе роля рускай мовы.

Прагрэсіруючае развіццё інфармацыйна-камунікатыўных міжнацыянальных зносін непазбежна ўскладняе карціну моўнага жыцця грамадства, вядзе да распаўсюджання двухмоўя. Гэта паслужыла прычынай з'яўлення дзвюх тэндэнцый, характэрных для апошняга часу: свабоднае развіццё нацыянальнай мовы, адначасова пры гэтым распаўсюджанне рускай мовы. Гэтыя тэндэнцыі могуць легчы ў аснову работы бібліятэк ва ўмовах актыўнага двухмоўя.

Хаддад Набиль,
аспірант кафедры
бібліотековедэня

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КАТАЛОГИЗАЦИИ В СИРИЙСКОЙ АРАБСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Процесс возникновения библиотек в арабских странах своими корнями уходит в глубокую древность и до нас дошли лишь скудные сведения о них.

После изучения нами литературных источников по культуре, народному образованию, библиотечному делу Сирии мы пришли к выводу о том, что вопросы теории и практики каталогизации в САР на современном этапе практически не разработаны.

Проведенный анализ теоретического, практического опыта в этой области показал, что для каталогизации